

Výchova k hodnotovým postojům

Tatána Göbelová¹

Anotace

Axiologický aspekt je jedním z fundamentálních prvků výchovy. Téma hodnot a výchovy v sobě zahrnuje množství pedagogických otázek a antinomii. Samotnou problematiku výchovy k hodnotovým postojům prolínají dvě linie: gnozeologická a praxeologická (převedení a uvedení hodnot do výchovné praxe, osobního života). Pro úspěšnou pedagogickou činnost je žádoucí, aby se obě tyto linie doplňovaly a prolínaly. Příspěvek je věnován aktuálním problémům, které s sebou přináší propojení výchovy a hodnot. Úvodní část přináší stručný přehled teoretických východisek, druhá část je pak věnována projektu z oblasti výchovy k hodnotovým postojům na 1. stupni ZŠ.

Výchova respektující axiologické hledisko v sobě nese schopnost reflektovat Platónovu „péči o duši“, smysluplnost bytí a utváření hodnotových postojů na základě porozumění tomuto bytí.

Aktuální otázky axiologického aspektu výchovy

Pedagogický diskurs je dnes i zároveň diskursem morálním. Na pařížském kolokviu na téma „Návrat k hodnot do výchovy“ (1993) bylo konstatováno to, co známe ze současné pedagogické praxe — explicitní morální výchova vymizela ze škol (po snížení vlivu náboženské výchovy). Aktuální otázky kladené na tomto kolokviu zůstaly nadále aktuální: — jak je definována hodnota, co to je, kdo ji definuje; — jak strukturovat a konstruovat výchovu k hodnotám; — co udělá didaktická transformace s hodnotami; — které hodnotové orientace jsou ty správné?

V každé kultuře jsou hodnoty tím nejdůležitějším, protože ustanovují základ identifikace, dávají smysl jak jednotlivci, tak i celým společenstvím. Hodnoty a normy, uznávané jednou společností dlouhodobě, se dají vymezit jen obtížně a velmi abstraktně. K hodnotovým představám, které v Evropě ztrácejí na významu a důležitosti, patří autorita, ochota obětovat se a sloužit. Hodnoty „povinnosti a akceptance“ (poslušnost, disciplína, podřízení se) ztrácejí svou dominanci a jsou nahrazovány tzv. „hodnotami seberozvoje“ (LOBKOWICZ, 1998). S touto konverzí hodnot se mění i orientace člověka — orientace na normy a jejich dodržování je nahrazována orientací na já. Evropské a americké diskuse v oblasti hodnot nezaznamenávají jejich změny, ale poukazují především na změnu vztahu k nim. Krizi neprodělávají samotné hodnoty, ale náš subjektivní vztah k nim.

Tyto hodnotové konverze se odrážejí i v oblasti koncipování výchovných cílů. Neexistuje spontánní souhlas s požadavky na rozvoj kvalit osobnosti. V liberálních demokraciích představuje nejvyšší dobro autonomní jedinec se svými právy a svobodou. Neomezené možnosti seberozvoje ale pak ve výchově představují co možná nejméně závazných osobních norem a ideálů. Civilizační hodnotová krize se projevuje hypertrofií vnějšího, materiálně ovládaného světa věcí a lidí. Tato orientace pak vyúsťuje v následnou atrofii vnitřního duchovního rozměru a neschopnost dosáhnout sebezpřesahující existence. (POLÁKOVÁ, 1994). Spojení výchovy a axiologické problematiky — to je rozhodování se pro určité hodnoty a jejich pořadí. Pedagogika disponuje inventářem pozitivních hodnot, které si vybudovávala a posilovala v průběhu staletí. Při koncipování výchovných cílů bychom neměli na toto dědictví zapomenout — úcta k jednotlivci (dnes tolik preferovaná) byla sdílena s úctou k transcendentním hodnotám. Toto dědictví antiky, křesťanství a jiných světových náboženství je živé a inspirativní dodnes.

¹(Tana.Gobelova@seznam.cz) Katedra pedagogiky primárního a alternativního vzdělávání, Pedagogická fakulta OU v Ostravě, Reální 5, 701 03 Ostrava 1, tel. (069)6160425

Hodnoty a postoje ve výchovném působení

Propojení výchovy a hodnot není možné bez porozumění, co je hodnota. Hodnoty jsou antropologické konstanty. Ve filosofickém významu se slovo hodnota začalo obecně používat teprve na přelomu devatenáctého a dvacátého století. Hodnoty jsou samy o sobě platné, objektivní cílové obsahy lidské snahivosti (SCHELER, 1968). V psychologickém pojetí představují hodnoty určité zobecnění snahových tendencí člověka, významnou roli sehrává subjektivita jedince při jejich formování (ČAČKA, 1997). Hodnoty vyjadřují vztah člověka k lidem a ke světu, poskytují smysl lidskému jedinci. Jejich existence je závislá na lidském prožitku a přijetí. Hodnota se pro člověka stává reálnou pouze tehdy, pokud ji sám jako hodnotu přijme. Hodnota je tedy subjektivním fenoménem. Právě tato subjektivita poukazuje na jeden z problémů „výchovy k hodnotám“ — společenské a transcendentní hodnoty jako hodnoty nefungují, pokud nejsou osobně přijímány a jako hodnoty prožívány. Výchova k zaujímání hodnotových postojů si za cíl klade světonázorovou a morální stránku životní zdatnosti. Tato zdatnost se pak realizuje na základě světonázorových a morálních postojů (ve všech jeho složkách: kognitivní, afektivní i konativní).

V pedagogickém procesu můžeme jako hodnoty chápat tu část norem, která slouží k orientaci (jak mám jednat, co je správné apod.). Právě zde nabývají na významu morální normy. Tato „hodnotová výchova“ je pak realizována jako etická (mravní výchova). Výchova k získávání hodnotových postojů a přesvědčení vychází z chápání osobních vlastností jako hodnot. Ty jako psychické dispozice spoluručují jednání a prožívání. (BREZINKA, 1996).

Výchova k hodnotám z hlediska formulace výchovných cílů má dvě zaměření. Tím prvním je formální výchova k hodnocení, při níž odhlížíme od zprostředkovávání nadindividuálních norem. Pod pojmem obsahové (materiální) výchovy k postojům vůči hodnotám pak chápeme směřování ke zprostředkování nadindividuálních norem a jejich praktické osvojení. Obě tyto koncepce přináší rozdílné výsledky.

Jak tedy koncipovat výchovu bez axiologického deficitu — v období nejasnosti a určité bezradnosti v hodnotové a normotvorné oblasti? V sedmdesátých letech 20. století potvrzují výzkumy v oblasti vývojové a sociální psychologie poznatek, že člověka nestačí pouze vzdělávat, ale je třeba ho vychovávat. Jedním z východisek jsou pak projekty Character Development a Child Development Program. Na druhý zmiňovaný projekt pak navazuje prof. Robert Roche Olivar se svým projektem Výchova k prosociálnosti. Podle R.R. Olivara je pro dítě důležité osvojit si prosociální chování (nezištné chování, které je zaměřeno na prospěch a pomoc jiným). Osvojení prosociálních vzorců chování pak významnou měrou zvyšuje pravděpodobnost, že z dítěte vyroste charakterní jedinec. Cílem etické výchovy v tomto pojetí je pozitivní ovlivňování postojů a chování dítěte. Samotná výchova k hodnotovým postojům ale nemůže být pouhou formací, předpisem, úkolem zvenčí. Nejméně účinným prostředkem etické výchovy je pouhé verbalizování (ALLPORT, 1994). Místo něj nastupuje důraz na etické hodnoty a pravidla s možností participovat na jejich vyvozování a realizaci. Ve výchově nemůže jít tedy o pouhou formaci, ale spíše o vytváření otevřené možnosti k sebeutváření a poskytnutí orientačního zaměření a individuálního smyslu v kontextu světa nezbařeného morálních hodnot.

Strategie záměru výzkumného projektu

Projekt Hodnoty a postoje ve výchovném působení na 1. stupni ZŠ tvoří dvě komplementární části. První část tvoří terénní výzkum zaměřený na utváření hodnotových postojů u dětí mladšího školního věku. Druhá část projektu navazuje na výsledky terénního výzkumu. Výsledky výzkumu se stanou podkladem pro vytvoření modulárního projektu kurikula pro VŠ semináře z teorie výchovy a základů profesní praxe. (LS 2002).

Projekt I - Hodnoty a postoje ve výchovném působení na 1. stupni ZŠ

Obecným cílem výzkumu je vytvořit předpoklady pro formulaci východisek výchovy k hodnotovým postojům na 1. stupni ZŠ na obou úrovních zkoumané problematiky:

- gnozeologické (identifikace, formulace, poznání hodnot)
- praxeologické (problematika převedení a uvedení hodnot do výchovné praxe)

Projekt II - Modulární projektování kurikula ve vysokoškolské přípravě studentů učitelství v seminářích teorie výchovy a základů profesní praxe

Předložený projekt je zaměřen na zlepšení současného stavu přípravy budoucích učitelů. Je pokusem zavést integrovanou tematickou výuku v rovině obsahů a cílů obou disciplín — teorie výchovy a základů profesní praxe. Seminář teorie výchovy je soustředěn na axiologickou problematiku — výchovu k hodnotovým postojům. Toto zaměření semináře koreluje se současnými preferencemi humanistických výchovně vzdělávacích cílů — získávání uceleného pohledu na svět včetně kultivace zákovy osobnosti, jeho postojů a hodnotových orientací. V rámci semináře se studenti seznamují s problematikou hodnot, hodnotových postojů a zároveň s metodami, jak realizovat výchovu k hodnotám. Seminář základy profesní praxe je zaměřen na rozvoj sociálních dovedností. Formou aktivního tréninku a modelování pedagogických situací získává student potřebné dovednosti pro budoucí pedagogickou praxi (v oblasti verbální a nonverbální komunikace). Projekt umožňuje překonávání inerce jednotlivých poznatků obou disciplín. Zprostředkovává integraci vlastní zkušenosti a teorie v oblasti hodnot a postojů (na konkrétních příkladech ze školní praxe), která pak vyúsťuje v komunikativní a didaktické dovednosti, vlastní kritický náhled studentů a počátky jejich pedagogické autonomie.

Téma hodnot a výchovy v sobě zahrnuje množství pedagogických otázek a antinomií. Zamýšlený projekt se pokouší přispět k hlubšímu poznání a objasnění problematiky hodnot na 1. stupni ZŠ a zároveň má intervenční charakter — je zaměřen na praktickou aplikaci těchto výsledků do vysokoškolské přípravy studentů učitelství 1. stupně.

Literatura

- [1] ANZENBACHER, A. Úvod do etiky. Praha: Zvon, 1994.
- [2] ALLPORT, G.W. Social psychology. Boston: 1964.
- [3] ARENDOVÁ, H. Krize kultury. Praha: Váhy, 1994.
- [4] BRENTANO, F. O původu mravního poznání. Praha: Naše vojsko, 1993.
- [5] BREZINKA, W. Filozofické základy výchovy. Praha: Zvon, 1996.
- [6] CORETH, E. Co je člověk. Praha: Zvon, 1996.
- [7] ČAČKA, O. Psychologie vrstev duševního dění osobnosti a jejich autodiagnostika, Praha: Doplněk, 1997.
- [8] ČÁP, J. Psychologie výchovy a vyučování. Praha: Karolinum, 1993.
- [9] ČESKÁ Bílá kniha
- [10] DOROTÍKOVÁ, S. Filosofie hodnot. Praha: PF UK, 1998.
- [11] EISENBERG, N. Altruistic Emotion, Cognition and Behavior. Erlbaum, 1996.
- [12] FONTANA, D. Psychologie ve školní praxi. Praha: Portál, 1997.
- [13] FRANKL, V.E. Vůle ke smyslu. Brno: Cesta, 1993.

- [14] HEIDBRINK, H. Psychologie morálního vývoje. Praha: Portál, 1997.
- [15] HASS, A. Morální inteligence. Praha: Columbus, 1999.
- [16] HODNOTY A VZDĚLÁNÍ. Praha: PedF UK, 1997.
- [17] JANÁT, B. Myslet proti duchu doby. Praha: Sofia, 1999.
- [18] KANT, I. Základy metafyziky mravů. Praha: Svoboda, 1990.
- [19] KÜNG, H. Světový ethos. Praha: Vyšehrad, 1992.
- [20] KRATOCHVÍL, Z. Výchova, zřejmost, vědomí. Praha: 1995.
- [21] KUČEROVÁ, S. Člověk, hodnoty, výchova. Prešov: Mana Con, 1996.
- [22] LOBKOWICZ, M. Kritické zkoumání naší kultury. Proglas, IX, 1998, s.12-13.
- [23] LUKASOVÁ, E. Logoterapie ve výchově. Praha: Portál, 1997.
- [24] MICHÁLEK, J. Topologie výchovy. Praha: Oikoymenh, 1996.
- [25] PALOUŠ, R. Čas výchovy. Praha: SPN, 1991.
- [26] PATOČKA, J. Přirozený svět. Praha: 1970.
- [27] PELIKÁN, J. Výchova jako teoretický problém. Ostrava: Amosium, 1995.
- [28] PEŠKOVÁ, J., SCHUCKOVÁ, L. Já, člověk. Praha: SPN, 1991.
- [29] RATZINGER, J. Pravda, hodnoty a moc. Brno: CDK, 1996.
- [30] ROGERS, C.R. Způsob bytí. Praha: Portál, 1996.
- [31] SCHELER, M. Místo člověka v kosmu. Praha: Academia, 1968.
- [32] SPAEMANN, R. Základní mravní pojmy a postoje. Praha: Svoboda, 1995.
- [33] UČENÍ JE SKRYTÉ BOHATSTVÍ. Zpráva mezinárodní komise UNESCO "Vzdělávání pro 21. Století. Praha: 1997.
- [34] VARROS, M. Úvod do axiologie. Bratislava: 1966.
- [35] WELSCH, W. Postmoderna — pluralita jako etická a politická hodnota. Praha: KLP, 1993.